

HETEDIK KORSZAK.

ÁTMENTI KÜZDELMEK.

38. §.

Új irányok.

III. Endre királyt, bár kétszer nőül, az ég utoddal nem áldotta meg.

A nemzeti kormányzat új stadiumába lépett. A vallás ügye meg volt alapítva; csak a trón biztosítása forgott kérdésben. A magyar dynastia fiága kihalt: s egy sereg leány ági trónkövetelő zörgetett a magyar királyi lak kapuján; különböző nemzetekkel szövetség közt lehető választás ajánkozott; melyiket válasszak: a nemzet szabad akaratától feltételeztetett.

Két nevezetesebb nemzet-elem lőn tulnyomó: a német, és a nápolyi trón által, a francia elem. A német vagy francia miveltég és szellem között engedett a végzet választhatnunk, mint három század előtt a görög vagy római között: kábitólag bonyodalmas új gordiusi csomó... A nemzet véleménye itt is megoszolt. Erdély, jól vagy rosszul, az idő mutatja meg, ismét a könnyebb vérű nemzetek felé gravitált; honnan e nagy életkérdés a két hazát ismét többször állítja szembe egymással.

Melyiknek volt mélyebb ösztönérése, melyik pillantott éleesebben Isis fátyola alá: csak a történet mondhatja meg. Baj volt, hogy ha nem állíták fel az elvet: győzzön a jobb, bár állították volna fel, hogy győzzön a többség; így legalább magunk nem gyengítettük volna önmagunkat odáig, hogy e korszak végzetével eljöhessenek a külhódítók, s a szép magyar hazát, a megoszolt nemzet szeme láttára feldarabolhassák.

39. §.

Venczel, Ottó, Robert Károly királyok, s velek
szemben Erdély vajdája.
(1301–10)

Árpád dicső trónja üres lévén, fél Európa vágyakozott reá. Az Árpádházi királyleányok unokái mindenfelől tódultak be.

A francia eredetű Robert Károly azon jogon, hogy István király leánya, Mária unokája volt, a pápa intézkedése következtében, már meg volt koronázva, de nem a magyar szent koronával.

A második trónkövetlőnek, Venczelnek, mint IV. Béla unokájának, Cseh és Lengyelország királyának, nagyobb pártja volt, közös érdekeinknek benne hatalmasabb képviselőjét láták. De ő fiát, ugyancsak Venczelt ajánlta fel maga helyett, kit be is hoztak, s 1301-ban V. László név alatt meg is koronáztak.

Robert Károly is bejött, de hallván Venczel kedvező fogadtatását, nem akarván magát kockáztatni, Bécsbe vonult, s a dolgok fordulatát a pápával tudatá. A pápa fellép, V. László megkoronáztatását érvénytelennek nyilvánítja; s hivei által Budát ostromoltatni kezdi. Erre Venczel, cseh király, koronázott fiát, a szt. korona jelvényeivel együtt, felülteté, s hogy bátorságban tegye, 1304-ben haza viteté.

Mily szerepet vitt e zavarok kezdetén Erdély, egy oklevél gyanítatja, melyben az esztergomi ersek, 1303-ban, Erdélyt egyházi átokkal fenyegeti, ha Robert Károly mellé nem nyilatkozik ¹⁾. Ugy látszik Erdélyben Opor László ²⁾, III. Endre kinevezett vajdája, már megkezdé fellépését, mert egy oklevélben, Robert Károly Rudolf ausztriai herczeggel véd és daczsövetséget köt, melyet a rendek Posenban 1304-ben irnak alá; ezt püspökünk mellett Péter és Lőrincz is alá írja ³⁾,

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. VIII. 1. 134.

²⁾ Ki volt ezen Opor, kétség alatt áll. P. Szegedi, (Synopsis Reg. Hung. 316–32). az Apor családból származtatja. Éder. Felmerhezi jegyzetei 25. l.) kétség alá hozta. Annyi igaz, hogy Magyarhonban szintén szerepelt egy, hatalmas Opor család. L. Erd. nev. családai 13. l.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. VIII. 1. 160.

oly két vajda, kik alkalmasint csak czimét birták a vajdaságnak, de hatalmát nem.

A két koronázott trónkövetlő közt a vita fegyverre került. Robert Károly, 1305-ben Austria segítségével Venczelre megy, Csehországba. A megtámadott Venczel, Ottó, bajor herczeg segítségéhez folyamodik. A harc kitör. Folyama alatt az idős Venczel meghal. Az ifju Venczel, V. Lászlónak nevezett királyunk, a magyar királyságról lemond, s a korona jelvényeket, minden igényeivel együtt, átadja Ottónak, hogy azt saját maga javára érvényesítse.

A harmadik trónkövetelő, Ottó, bajor herczeg is fellép; s mint IV. Béla király másik unokáját, csakhogy a koronát még egyszer bekapják a hazába, a magyarok trónra hijják; ki be is jön, s a magával hozott koronával 1305 dec. 6-án, V. Béla király név alatt megkoronázzák. E szerint, ha Venczel vissza nem lép, három koronázott királyja lett volna viszályba sodort hazánkknak.

Ottó, vagy uj nevén, V. Béla király Budára beül, s kormányhoz nyul. A pápa, az Avignonba szorított V. Kelemen, egyházi átkot, mindent mozgásba hoz, s Ottó pártján minden nap egyegy csapást ejt. Mit maga Ottó is nagyban nevelt az által, hogy a nemzethez nem mutatott annyi bizodalmat, hogy a koronát a magyar koronaörök kezébe letette volna.

A két király tehát, Ottó és Károly, megmérkőzéshez készültek. Mindkettő utánlátott pártja erősítéséhez. Erdély úgy tünik fel, hogy Ottóhoz mutatott több hajlamot. Legalább a szászok, kik Ottóban, mint bajor herczegben, a német elem trónra jutását üdvözölték, oly nyiltan felléptek, hogy Szebenből, mint a nemzet középpontjából, követet küldtek fel, mely őt a magyar trónon köszöntse, s Erdélybe meghijja ¹⁾.

Ottó király a meghívást elfogadja, királyi körutjára nem sokat készül: 1306 elején Budáról leindul, s Beszterczénél lép Erdélybe. Képzeltetni a szászok disztisztelgéseit, a végtelen örömet, hogy német eredetü királyt láthattak a magyar trónon. Opor László vajda is meghozá hódolatát, fényes nemes-

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. VIII. 1. 48.

ségtől kísértetve jött a királyhoz, ki őt egy e végre állított pompás sátorban várta. Ottó Oport mint egy fejedelmet fogadta: neki kezét és száját nyujtá; kézszorítás és barátságos csókkal üdvözlé a király Erdély vajdáját, ki őt szintén királynak ismeré, s jó szolgálatát ígerte ¹⁾.

Ottó e találkozásra sokat épített. Nem is oknélkül, mert Opor László, mint árpádházi vajda a nemzeti pártot látszott képviselni, mely az Árpádok kihaltával minden behozott királytól idegenkedett; benn a hazában pedig királynak való férfit nem találván, lavirozott, kedvezőbb szelekre várván.

Opor, mint e párt hatalmas főnöke, Robert király ellen már nyilatkozott: a helyébe kinevezett vajdákat nem ismerte el; s a vajdai hatalmat kezökbe le nem tette. Sőt tovább ment. Látván a trónkövetlés közelgő fergetegét, magát a kormány élére aként vetette fel, hogy nem vajdája, hanem mondhatni fejedelme lön e hazának: vajdai méltósága mellett, ott állt a szolnoki és székely ispánság, ott a magához ragadott szász ispánság; s így az összes Erdély kormánygyeplő-szárait kezében tartá. Radna ezüstbányái, Dézs és Kolos sóaknái mellett, több királyi jövedelmeket huzott. Péter, erdélyi püspök, testvérének látszik, s így az egyházi hatalom is családjánál; fiai kezében ott látjuk a legerősebb várakat, köztök a rendületlen Csicsót. Mint ilyen, hová kardját mérlegbe veti, sokat nyomott vala. És, hogy mit Ottónak ígért, legalább akkor igaz hittel ígerte, mutatja az, hogy 1306 elején a kalocsai érsek őt, mint Robert Károly ellenét, egyházi átok alá vetette, mit azonban a püspök végrehajtani vonakodott; az érsek parancsát a pápához felebbezé ²⁾.

Ottó nem kevesebb szándékkal jött vala Erdélybe, mint hogy a hatalmas vajda leányát nejéül nézze ki ³⁾; de a szászok a vajdát oly színben festék le előtte, hogy még azt se tévé meg, hogy Oport, hová meghívá, várában meglátogassa ⁴⁾.

¹⁾ Archiv d. Vereins I. 31. l.

²⁾ Szerdai, Episc. 4. 59. l. Fejér, VIII. 1. 203.

³⁾ Aventinus, Annal. Boici Libr. VII.

⁴⁾ L. Ottohoz Horneket, Petz: Scriptor. Rer. Austr. III. Hol. Ottó ez utja azon időből, mesés versekben le van írva. L. idézeteket belőle Archiv d. Vereins I. B. 1. heft.

A király ősszel már Budán van, szerencse-csillaga mind inkább setétül. Venczelt, szövetségessét meggyilkolják, és anélkül, hogy felfedeztetnék gyilkosa. III. Venczelben a Prémyslek férfi ága a cseh trónon kihal, mint nálunk III. Endrénben az Árpádvér. A meggyilkolt király nővérét a német császár fia veszi el. Ott is mint nálunk, a viszálynak tárt kapu nyilik; s Ottó mind inkább magára hagyatik. Ausztria, ki Csehországra is jogot tart, Magyarországra serget küld, mint Venczel örökségére: és Ottó nem látva más segélyt: leánynézési tervét, 1307-ben, még egyszer megkísérti ¹⁾.

1307 májusában ismét utnak indult ²⁾. Nevezetes év, ugyanaz, melyben Tell Vilmos Svájcot, az Erdélyhez annyit hasonlító Svájcot, merészsége által függetlenné tette.

Vajdánk a nyugoti beavatkozást leginkább nem szivelé, egy második Tell Vilmos szerepét veszi fel, Erdélyből tán második Svájcot akart teremteni. Elveti azon kábitó dicsőség-mámort, mely őt, mint leendő királyné atyját érné: honáról tervet alkot magának, mit még a történet fel nem derített.

Az események fejlődése, a kor és cselekvő személyek jelleméből úgy látszik, hogy vajdánk egy kísérletet kívánt tenni a felett, vajjon nem lehetne-e a magyar birodalom közép-pontját, Visegrádról, Esztergomból, mely a mellett hogy határ-szélen feküdt, s egy fejlődő birodalom fővárosa kellékeivel nem birt, ide, a magyar birodalom fellegvárába, Erdélybe, mely minden fővárostól messze esett – általtenni. E szándékkal nézhetett vajdánk Ottó új utjának elébe.

Ottó király tehát ismét Erdélybe ér ³⁾; őt a vajda meghagyásából, az elébe ment Péter püspök pompával fogadja, s a vajda egyik erős várába vezeti. Melyik várba, elfeledte a történet megjegyezni; némelyek Dévát gondolják, mint vajdai várat, mások Bálványos váraink valamelyikét, s mint gyanítják, de

¹⁾ Chron. Budens. Podhrádeczkynál 231. Katona VIII. 113.

²⁾ Ottó regényes dolgai kútfeje, Monumenta Boica. Edid. Acad. Scient. II. 217. 406. IV. 162 V. 38. VI. 374.

³⁾ Bonfin (Dec II. Libr. IX.) azt mondja, koronáját egy fatokban egyik kísérője lován hozá, úgy hogy még hozója se tudta mit hoz, s az talán elvesztette, s a vajda kezébe került. Turóczi, ezt (II. Cap. 88.) regének tartja.

adatokkal be nem bizonyítják, a vajda, nehogy a király ujlag elkerülje, őt csellel vezetetté magához.

Mi történt a király és vajdánk között, minő egyezkedések jöttek szőnyegre, mely pontokon tört a nyakas magyar s kevély német ¹⁾ közt meg az egyetértés: hallgat róla a krónika. Azon történeti tény, mely szerint Ottó menyegző helyett letartóztatásra talált: valamely ismeretlen ok következménye lehet; mert Opor királyságra vágyással vádolni nem lehet. Csak annyit tudunk, hogy Ottó és vajdája között a jó viszony annyira felbomlott, hogy a vajda őt letartoztatá, valamelyik várába őrizet alá veté, honnan egy év múlva, de a korona jelvényei nélkül, ismeretlen módon szabadult el, s álutakon hazament Bajorországba ²⁾.

E merész felségsértési tény horderejét Opor jól értette. Azonban, míg egyfelől önterveit mozgatá, ugylátszik azt is kiszámította, hogy ha e lépés nem is sikerül, mint olyan, mely mind Robert Károly ³⁾, s mind szövetségese a római pápa és császár tervével némi öszhangzásban tünik fel, ⁴⁾, nagy rosszalásra találni nem fog.

Opor messze belátott. Mert a római császár a trónkövetlési viszályokat éppen arra akará felhasználni, hogy régi tervét, Magyarországnak, mint római hitű államnak, a római császár felsőbb-sége alá kapcsoltatását, megkísértse. Míg Opor határozott magatartása az erőszakos fellépésektől minden pártot visszatartott: Robert Károly javára a legkedvezőbbben eredményezett. R. Károly a mint üresen látta a trónt, Gentilis bibornokkal, a római pápa koronázó követével Magyarhonba jő: 1308 nov. 27-én, a Rákos mezején országgyűlést tart, melyben a pártfőnökök közül Omodé személyesen, Trencsini M. és Opor Lász-

¹⁾ Székely István krónikája 187. l.

²⁾ Otto megszabadulását némely regényesebb krónikások a vajda nejének tulajdonítják. Mások hive, Serényi Imre ügyességének, sat. (Eder Felmerhez 27. l. Archiv d. Vereins I. 37. l.) Annyi áll, hogy Ottó kiment, s 1312-ben történt haláláig viselte a magy. királyi czimet; de többé fel nem lépett.

³⁾ Beke Benedek, Ottó egyik erdélyi kísézője, Robert Károlytól birtokot nyer. Fejér, Cod. dipl. VIII. 1. 226. VIII. 1. 219.

⁴⁾ Katona, VIII. 111. l.

ló vajdánk követek által, magok is megjelentek ¹⁾ És a gyűlés azzal végződött, hogy Gentilis bibornok szónoklatára, R. Károlyt királynak ismerék, ős szokás szerint Te Deum éneklése közt paizson körül hordozák; s a pártfőnökökkel békecsókot váltta ²⁾. De azt, hogy nem a római pápa és császár akaratából, hanem a nemzet választása következtében lett magyar király vele kimondták.

Azonban e gyűlés se adá meg, mit vártak, az egyetértést. A mint szétoszolt, nádor Trencsini Máté a gyűlésnek, mint a melyben a pápa követe a nemzet szabad választási jogát elnyomta, – ellene nyilatkozott. A nemzeti párt, a kül beavatkozástól félve, a nádor nyilatkozatát magáévá tette.

A gyűlés eredményével Opor sem volt megelégedve. Nem bizván R. Károly jövőjében, Erdély kormányzásán mit sem változtat; s mire a koronátlan király vele a korona kézbeszolgáltatásáról sürgönyöket kezd váltani: vajdánk, nehogy a korona újra idegen földre vitessék, azt kiadni Erdélyből vonakodott; s midőn hajthatlanságáról meg lőnek győződve, fegyverrel kényszeríteni tanácsosnak nem tarták: 1309 máj. 8-ára új gyűlést hirdettek, melyben, Gentilis bibornok hatalmaskodásai következtében, határozattá emelkedett: hogy ha Opor vajdánk a koronát azon év jul, 11-ig ki nem adná, új magyar korona készíttessék, Opor pedig egyházi átok alá vettessék ³⁾.

A király és bibornok mindent mozgásba hoztak, hogy Opor hajthatlan jelleméhez férhessenek; s miután sem ígélet, sem fenyegetés meg nem hajthatá, sőt az erdélyi görög rokonszenv visszasugárzásakép még leányát is a görög hitű István szerb fejdelem fiának adá: Gentilis bibornok, Opor vajda egyházi átok alá vettetését kihirdeté ⁴⁾. Nem volt mit tenni: új koronát készíttettek, s azzal R. Károlyt 1309 jul, 15-én megkoronázá ⁵⁾.

Hogy a dynastikus magyar, csak a Szt. István koronájával felkent főt nézi országa fejének, csakhamar feltűnt. A ko-

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. VIII. 1. 267. l.

²⁾ Oklevél Pray, Annales I. 382. l.

³⁾ Okl. Pray, Annal. I. 387. l.

⁴⁾ Okl. Fejér, Cod. dipl. VIII. V. 64. Bonfin, Decad. II. Libr. IX.

⁵⁾ Fejér, Cod. dipl. VIII. I. 338.

rona megkapása naponta égetőbb kérdéssé vált. A király és Gentilis bibornok nyugtalankodása nőtt, mit tetőpontra hágtatott az, hogy míg Magyarhonban a kihirdetett egyházi átok következtében a temetetlen holtaktól a templomok, czintermek megteltek ¹⁾: Opor vajda és Erdély felett az egyházi átkot nincs ki végre hajtsa, itt a templomok, az átok daczára, nyitva álltak, a papság az isteni szolgálatot folyvást tartotta ²⁾.

E tény kulcsát ismét Opor erélye s eszélyességében találjuk. Péter püspök, kit felebb látánk, s ki a vajda testvére kép tűnik fel, 1307-ben meghal, a püspöki szék e zavarok közt ürességbe jöven ³⁾, helyébe Opor saját fiát választatá püspöknek ⁴⁾, mi által az egyházi javak kezelése is kezébe került ⁵⁾; a papság felett kénye kedve szerint rendelkezett; s Erdélyben nem vala senki, ki Gentilis egyházi átkát végrehajtsa.

Mit volt egyebet tenni, mint szép úton jutni oda, hová erőszakkal nem lehetett. R. Károly nádora s az esztergomi érsek közbejárást vállal. Opornak kedvezményeket biztosítanak; fiát Benedeket, a püspökségben megerősítik; Gentilis bibornok vele közlekedésbe teszi magát, s többek közt azon nevezetes levelet írja neki, mely mint legelső papirra irt magyar történeti levél ismeretes ⁶⁾. A szelid módra, főleg fia közbejárására, a hatalmas vajda, ki ez alatt derék várai mellé még egy ujat, Fogaras várát is építteté: végre Gentilis bibornok három évi működésére, Omodé nádor, Tamás esztergomi érsek kéréseire, meghajolt, Robert Károlyt 1310 apr. saját királyának ismeré, s megesküdt: hogy a koronát jun. végéig kézbesíti, hogy a szász és székely ispánságot leteszi, hogy Dézs, Kolozs és Szék sóaknáit s a radnai ezüst bányákat visszabocsátja; azonban csak is azon kikötéssel, hogy jutalmát annak idejében maga fogja megmondani ⁷⁾.

¹⁾ Székely Istv. Kronik 187. l.

²⁾ Okl. Fejér, Cod. dipl. VIII. V. 64. l.

³⁾ Okl. Szeredai, Episcop 61. l.

⁴⁾ Memoria Episcop. Trans. XIV. l.

⁵⁾ Collect. Vatican. Bibl. (Fejérvári könyvtárban) 123. l.

⁶⁾ Budapesti Viszhang 1856 9 sz. 74. l.

⁷⁾ Fejér, Cod. d. VIII. dipl. 389. l.

Ugy lön, Opor ígérétét férfiason megtartotta, ismeretlen kedvezményekért a koronát kiadta, s Robert Károly látva, hogy a magyar addig törvényes királyának nem nézi, harmadszor is, s most Szt. István koronájával magát megkoronáztatta.

Itt végződött a tíz éves vihar, mely az Árpádok kihalásával a magyar trón felett majdnem elsodrólág üvöltött. Így folyt le az átmenti korszak Erdély ellenkező véleménye miatt. Egy tízed kelle arra, hogy új dynastia fészkelhesse meg magát s az úgy nevezet „vegyes házbóli királyok” a magyar trónon szilárd állást vehessenek.

40. §.

Visszatekintés.

Mielőtt e hézagos lapokat betennők, tegyük mint a vándor, ki megmegáll, s visszanez lefutott pályájára.

Nem kívánom ugyan a gondolkodó olvasó véleményét zavarni, de attól tartok, hogy e nehéz századokat, a magyar hazáé nagy napjait, kútfőink hézagossága miatt, kellő szinben ecsetelni nem birtam. Pedig a mozzanatok, melyeken Magyarhont s illetőleg a nemzetet az Árpádház kora keresztül vitte, oly óriási mérvűek, hogy a legszigorubb történelmi szempontból tekintve, csak tiszteletteljes érzéssel lehet reá gondolnunk. A magyar nemzet mikor kijött, ha nem is állt az akkori mivelődés színvonalán: a fogékonyság csiráit magával hozta.

Ázsiából, e testi és lelki tespedés, erkölcsi rothadás vadonából felkél: új hazát keres.

Útjában két századot tölt, két új hazát hagy oda: mert független akart lenni, fejét hódítónak meghajtani nem akarta. Inkább tovább küzdött.

Ép erős termet, méla kedély, harcziás véralkattal jött; fegyverforgatási ügyességét, vadászatbani férfias kedvetelését, lovaglásbani páratlanságát, fénypompa szeretését, lovagias szótartását, világhirű vendégszeretetét, s mindezen magas fogalmakat gazdagon viszatükröző, képekben, hasonlatokban dús nyelvét, szóval a mivelődési képesség ezer kellékét, mind magával hozta. Európába jött, ide a civilisatio ifju erejű földére, s annyi idegen elem között, annyi nagy és ősi nemzet szomszédságában, e Kanahán jóságú, aranyban, sóban, áldásban gazdag földön, magának kardja ereje s szerencsájével oly darab földet vágott ki, mely egy tekintélyes birodalom alapjának méltán nézethetett.

Itt a keleti népek közepette, hol a népvándorlás rombolása után, négy századon át, annyi nép fellépett s birodalmat alapítani egy sem birt: a magyar birodalmat alkot, mely egy ezredéve, hogy virágzik.

Mint Ázsia pusztáinak oroszlánya, ázsiai vad szokásokat, pogány vallást, féktelen szabadságvágyat hozza, rablócsatázásokhoz fog, Európát mint rabló méh sereg veri fel. Azonban értelmes lelkének prófétai jóس előérzetével csakhamar belátja, hogy Európa nem bárbarok hazája többé, nem ázsiai szellemi és anyagi pusztaság, hanem a polgárosodás éltető melegében fejleni indult családkör, melybe be kell lépnie, ha magát örök üldöztetésnek nem akarja kitenni. Helyzetével, körülményeivel jókor tisztába jő, a kényszerűséggel megalkuszik, faltörő politikájáról lemond, kínai kőfalak emeléséről sem gondolkozott, nem hitta ki kardra egész Európát, mint a hún és avar, vagy nem kísérté meg, mint később a török, Európában kis Ázsiát alkotni: hanem magát acclimatizálni igyekezett.

A mint belépett, a pusztaszeri téren hongyülést tart, melyben századok irányát veté meg. A mint elnyötte Ázsiából hozott párducz kaczagányait, lemond a rabló kitörésekről, lemond a más szorgalmából élő édes mit sem tevésről, megfogja az eke szarvát, felbarázdálja földét, a gazdag réteket behajtott barmokkal megrakja, kezdődik a polgári élet, s egy század után, Szt. István korában, már lemond költői szépségű Mythológiájáról, ős-vallásáról ¹⁾: a keresztény vallás befogadására, s az európai állam-szerkezet behozatalára, szervezésére, már elég képességgel birt.

Egy század alatt oda fejlett a nemzet, hogy Szt. István a papság jóvedelmét a mezőgazdaszat tizedére fektetheté; az ipar szintén fejlődésben, a bőrcserzés ismeretét magával hozta, fegyverei, szerszámait, öltözékeit több mesterség tudását, a honfoglalás szép eredménye hadmütant, a várak vivása, építése, építészeti fogalmakat feltételeznek.

A családi életről tudomásaink töredékei, ép kedélyállapotra mutatnak. Zenénk eredeti rythmusa, tánczunk daliás szerkezete, a kedélyes énekkel füszerezett lakmározások, a nőnem iránti lovagiassága, egynejtése, az, hogy a magyar nejtét maig feleségnek, örömei fájdalmai felerészesének nevezi –

¹⁾ L. Ipolyi Arnold Magyar Mythologiaját, e nagyszerű művet. Pest. 1856.

mind arra mutat, hogy e nemzet azon fogadtatást, melyben Európa részletété, megérdemelte.

Szt. István megalapítja a vallást, királyságot, megyei szerkezetet; megszűnik a rablás; mérsékelt politikája künn tekintélyt, s szelid bel-kormányja benn jóllétet fejleszt. A honnak alkotmányt ad, klastromokat, templomokat épített; Gizella királyné elől megy a mivészi himzésben, minden fejlődésnek indul. Megjött a bessenyők, kúnok, tatárok pusztítani, foglalni akaró tábora, hogy e földet újra uratlanná tegye: s a magyar mint kőszál állt e viharok tengerében, a csapkodó hullámok rajta megtörték, elenyésztek, míg ő maig is fennáll isten kegyelméből.

Mint pusztai nép, Magyarhon rónáiban találta fel egy új haza idealját; nem lévén kereskedő nép, nem gondolt Dunára, tengerre: de már egy század mulva, Kálmán király az Adriai tengerre veti szemét, s a magyarnak tengerpartot hódít. S később Kumaniával a Feketetengerig nyult be a magyar uralom. S a mai Magyarország egyesítve volt.

A területi vívmányok mellett a szellemiek is folyvást haladtak. A Szt. István által alapított állam-szerkezet reformok alá jön. Szt. László és Kálmán alatt a papi nötlenség létrehozatik. Kálmán kimondja Európa akkori fogalmai ellenében, hogy boszorkány nincs. Gejza Magyarhonba, Erdélybe az ipar fejlesztésére a szászokat betelepíti. II. Endre magyart, szászt szabadság-levelekkel lát el, mi által Magyarhon Anglia fejlődésével haladott párvonalban. Bányászat, pénzveretés foly; kastélyok, várak, városok, templomok emelkednek. III. Béla írásbeli perrendtartást hoz be. Tanodák keletkeznek ¹⁾. E korszakból már krónikásokat birunk; birunk magyar nyelvemléket, magyar írást, mely a XII. században keletkezett ³⁾. Mindenfelé a cultura fejlődésével találkozunk ³⁾. S hogy sebesebben nem fejlődünk, többek közt egyik oka, hogy civilizáciánk folyama oly ellená-

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. V. III. 347.

²⁾ Az ismeretes: Latiatuc feleim. Tud. Gyűjt. 1817. I. 47. 1.

³⁾ L. Kerékgyártó tüzetes értekezését: „Adatok Erdély mivelődésének történetéből a mohácsi napig.” Hazánk. Szerkeszti Török János 1858.22. 1. s több folytatását.

rak által sodortatott, melyek nemzetünk geniusával csak későre rokonultak, milyen hajdan a római, később a német.

Szeretnek minket vádolni, mintha a mivelődéssel nem tartottunk volna lépést. Azonban nem vetik mérlegbe, hogy kedvezőtlen geographiai fekvésünk mellett, egy hanyatló (a görög) s két emelkedő (az osztrák és orosz) birodalom közt telepedénk le, s hogy egy számban tekintélyes (a szláv) idegen népelem tengerében alkotánk népszigetet; feledik, hogy egyelőre a pogány, később az alkotmányos magyar függetlenségének története egy tragoedia, mely ezredév előtt kezdődött.

Ezredév! Roppant idő!! s mégis pár tized mulva nagy nemzeti ünnep vár a magyarra, a honfoglalás ezredéves ünnepe. Az áldomások, melyeket a honfoglalók kezdenek, (Árpád nevenapján) hihetően megfognak újulni a hazában, s háromszoros hálat adhatunk: egyszer, hogy élünk, másodszer, hogy Európában élünk, harmadszor, hogy a keresztény vallás emlőjén ujjaszültünk, míg ha Ázsiában maradunk, meglehet élnénk, de nem lelkesítne a nagygyá-lehetés reménye.

Kimutatni, mily szerepet játszott Erdély, mint testvér ország, mennyi része van a nemzet közös érdemeihez, adataink hiánya miatt kimutatni nem lehet. Hogy Erdély, mint a kis birtokosok hazája, a nagy birtokosok hazája, a rónaságba vesző Magyarországtól gyakran ellenkező, még gyakrabban ellenzékibb irányt követett: arra világos adataink vannak. Erdély, eleinte öntudatos, később hagyományos politikájánál fogva makacsabbul szegült ellene a vérünkkel kevésbé öszhangzó fejlesztesnek. Hegyi fekvésénél fogva, ábrándosabb, hevesebb vérmérsékletű lévén, a trón-változási kérdéseknél ha lehetett keleti, ha nem, akkor a könnyebb vérű európai nemzetek felé vonzódtott, s fájdalom, igen gyakran megesett, hogy a két testvérhon karddal kezében tolmácsolta érzelmeit egymásnak. Így látók egymással szemben előbb a pogány, majd a keleti és nyugati egyház érdekében; hercegeink két századon át a görög császárokkal szövetekeznek, míg Magyarhon a pápa és római császár felé gravitál; kihalván az Árpád-fiuág, a trón betöltésénél Erdély a francia anjousház, később a lengyeltrón felé fordul, s végtére önszülöttét hozza Mátyásban trónra; s legvégül gon-

dolva: si flectere superos nequeo, Acheronta movebo – török keblére veté magát, hol ha megmaradunk, a lett volna sorsunk nagyobb mérvben, mi a két oláh honnak.

A dynastia-alkotás kérdése mellett, ugy rémlik nekem, mintha a trón és főváros holléte felett a két hon szintén nem volt egy véleményen. Mintha Erdély belátta volna, hogy a királyi lak Esztergomban, Visegrádon, sőt Budán is közelebb van nyugat szívéhez, mintsem kellene; mintha ihletéssel gondolt volna arra, hogy még a tetszőleges napok udvara színei is ellenkezőleg állanak: Erdélyben ohajtotta volna látni a magyar trónt, legalább Gyula vezér, Gejza és István hercegek, Opor László vajda, s Veres Benedek, s mások annyi zendülését, lázadását, forradalmát, polgárháboruját, máskép kimagyarázni nem lehet.

Sok tömörség is volt Erdély ekkori szervezetében, mert mind a mellett, hogy három jogos nemzet lakta, egy hatalmas főnökben könnyen központosult a hatalom.

Alkotmányának municipális része a testületek és egynek szabadságának a lehető legtágosabb tért engedé.

A három nemzet külön gyűlései a hatalmaskodást ellenőrzötték. A külön tartományi gyűlésezés is megkezdődött.

A magyar elem, az eredeti hét megye szét rakott váraival, banderiumaival a széleket és a hont kedvezőn dominálta. A kisebb pontokat egyesek várai erősíték.

A székelyek hatalmas testületet képeztek, saját ispánok volt, mely a mai szászföld nagyrésze felett is ispánkodott. Területe még nem volt úgy feldarabolva, mint korunkban. Aranyosszékre a székely raj csak később (1285) telepedett; Kászon Csikhoz tartozott, Moldvábani jól hadakozásáért Zsigmond kir. (1462) adja önállóságát; Bardócz és Miklósvárszék szintén később segíti a székelyföld daraboltatását. A nép egyenlő, egyes és erős, mindenki tehetségéhez képest gyalog vagy lovas; mert a főbbek, primorok rendje, mely az egyenlőséget megcsonkítja, csak a XV. században fejlett ki.

A szászföld még nem birt későbbi jelentőségével, még ekkor a megye szerény címével él, a XIV században kezd provinciának iratni. Az Endre király diplomájában egygyéltel csupán tervben van. Csak Szeben-vidék élvezé a diploma

kiváltságait. A Barczaság 1402-ig a székely ispánok alatt áll. Csak is 1353-ban kezd a kiváltságokban részesülni ¹⁾; s pereit a szász nemzet egyeteméhez csak 1422-ben kezdi felelbeezni ²⁾. Medgyes szék Selykkel szintén nem tartoznak a szebeni középponthoz: 1318-ban már a katonáskodás alól, pénzfizetés mellett, felmentődnek ³⁾; Szebennel Zsigmond király egyesíti őket 1402-ben, felmentvén a székely ispán alól ⁴⁾. Besztercze vidék szintén külön áll. Még 1264-87. a királynék jószága ⁵⁾, s csakis 1366-ban kezd Szebenbe felelbeezni ⁶⁾. Még azután is székely ispánokhoz tartozik, s a XV. században a Hunyadiak birtoka. Így belé volt olvadva Erdélybe egyelőre a szászság. Mint nemzet még sehol sem említettik, mint ilyen 1541-ben jelenik meg legelőször törvényeinkben ⁷⁾; kebli igazgatásuk se volt annyira, külön vált, ispányaik közt magyarokat is látunk, s a székek, községek comesei, gräfjei, gerébjei, melyek ugyan egy jelentésűek, gyakran magyarok ⁸⁾.

Nevezetes volt a befolyás, mit az így szervezett Erdély az első századokban gyakorolhatott. De a nemzetek önállóságra vágyódása Erdélynek Magyarhontóli elhajlását, s ez oly viszonyokat idézett elő, melyek alapján minden nap egy új kiváltságot teremtett, s minden nap egy láncszeme porlott el az egyenlőség, szabadság és testvériségnek... S az Árpádok alatt egybe tartó Magyar birodalom más jövőnek indult elébe.

¹⁾ Sieb. Provincial-Blätter II. 285.

²⁾ Sieb. Quartalschrift III. 31.

³⁾ Eder Felmerhez 33. l.

⁴⁾ Ugyan-ott 84. l.

⁵⁾ Katona, Hist. Crit. VI. 936. Szeredai, Episcop. 22. 26. l.

⁶⁾ Windisch, Ung. Magaz. I. 55, 1.

⁷⁾ 1541 art 5. Eder Felm. 25. l.

⁸⁾ L. Archiv. d. Vereins I. 121–126 l.